

NATALIA PAPROCKA

Uniwersytet Wrocławski
natalia.paprocka@uwr.edu.pl

PERYFERIE PERYFERII W CENTRUM ZAINTERESOWANIA BADACZY¹

Monika Woźniak, Katarzyna Biernacka-Licznar, Bogumiła Staniów. 2014. *Przekłady w systemie małych literatur. O włosko-polskich i polsko-włoskich tłumaczeniach dla dzieci i młodzieży*, Toruń: Adam Marszałek, 290 s.

Abstract

Periphery of the Periphery in the Focus of Researchers' Attention

The article is a detailed discussion of the book by Monika Woźniak, Katarzyna Biernacka-Licznar and Bogumiła Staniów *Przekłady w systemie małych literatur. O włosko-polskich i polsko-włoskich tłumaczeniach dla dzieci i młodzieży* [Translation within the System of Small Literatures. On Italian-Polish and Polish-Italian Translations for Children and Young Readers], which examines the import of literature for children and young readers from Italy to Poland and from Poland to Italy. The starting point for the research was the drawing up of bibliographies of Italian translations of Polish literature for children and young readers and of Polish translations of Italian literature for young people, published before 2012. The authors analysed the material according to the polysystem theory; they construed the translation as a transfer between two literary systems, took into consideration the wider socio-cultural context and invoked the terms of “center” and “periphery”. Based on their analysis, the authors presented a thematic network containing numerous concepts around which other research on importing and translating literature for children and young readers can be focalised. They compared the two directions of the translation exchange and pointed out their major asymmetry. The book gives also some material to think about the definitions of the literature for children and young readers and other basic terms. By

---

¹ Artykuł opracowany w ramach projektu badawczego nr 2012/05/B/HS2/04042 finansowanego przez Narodowe Centrum Nauki.

focusing their attention on the translation exchange between two peripheral literatures, the researchers have shown that those literatures merit more attention. Furthermore, the bibliographies created for the purpose of the research can be used in other research on translation and literature – Italian, Polish, for children or translated.

Key words: children's literature, translation for children and young readers, import of literature, history of Italian-Polish translation, reception, peripheral literature

Słowa kluczowe: literatura dla dzieci i młodzieży, przekład dla dzieci i młodzieży, import literatury, historia przekładu włosko-polskiego, recepcja, literatura peryferyjna

Tłumaczenia dla dzieci i młodzieży stanowią coraz chętniej eksplorowany obszar badań przekładoznawczych, dla którego postuluje się czasem wręcz odrębność od przekładoznawstwa ogólnego, co wyrażać ma się również na poziomie proponowanego nazewnictwa (*Children's Literature Translation Studies*, Borodo 2006; translatoryka literatury dziecięcej, Dymel-Trzebiatowska 2014).

Badacze, którzy za przedmiot swoich dociekań wybrali literaturę dla dzieci i młodzieży w przekładzie, korzystają jednak z różnych narzędzi, których dostarcza przekładoznawstwo ogólne. Jednym z nich jest teoria polisystemów Itamara Evena-Zohara (2000 [1978], 1990), której założenia stanowią podstawę badań przedstawionych w wielu publikacjach poświęconych tłumaczeniom literatury dziecięcej, począwszy od klasycznych już opracowań Zohar Shavit (1981) czy Miryam Du-Nour (1996), po nowsze badania przekładoznawców zagranicznych (np. Kruger 2011, 2012) i polskich (np. Szymańska 2014).

Niektóre elementy tej teorii można odnaleźć również w książce Moniki Woźniak, Katarzyny Biernackiej-Licznar i Bogumiły Staniów *Przekłady w systemie małych literatur. O włosko-polskich i polsko-włoskich tłumaczeniach dla dzieci i młodzieży*, która podejmuje temat importu literatury dla dzieci i młodzieży z Włoch do Polski i z Polski do Włoch. Zgodnie z założeniami teorii polisystemów, badaczki rozumieją przekład jako transfer między dwoma systemami literackimi, uwzględniają szeroki kontekst społeczno-kulturowy i odwołują się do pojęć centrum i – przede wszystkim – peryferii.

To właśnie „peryferie peryferii”, czyli literaturę uważaną za podwójnie peryferyjną, tłumaczoną i dziecięco-młodzieżową, autorki stawiają w centrum swoich rozważań. Co więcej, badana wymiana przekładowa dotyczy polskiego i włoskiego, a zatem dwóch języków, które w socjologii przekładu również określa się mianem peryferyjnych. Paradoksalnie jednak – jak

wyjaśnia w części wstępnej *Woźniak* – ta marginalna literatura najobficiej dostarcza materiału do analizy mechanizmów transferu przekładowego, ponieważ tłumaczenia są w niej znacznie powszechniejszym i bardziej znaczącym zjawiskiem niż w literaturze anglojęzycznej.

Publikacja jest rezultatem dwuletniej współpracy trzech autorek, z których każda reprezentuje inną specjalność (*Woźniak* – przekładoznawstwo, *Biernacka-Licznar* – historię literatury włoskiej, a *Staniów* – bibliotekoznawstwo). Podkreślić jednak należy, że nie jest to książka pisana wspólnie, lecz zbiór – jak to określono we wstępie – „trzech niezależnych esejów” (s. 36), poprzedzonych rozdziałem wstępnym (który zresztą również nie jest współredagowany). W ramach wspólnego projektu każda z badaczek podjęła się analizy i opisu jednej z trzech części, na które został podzielony badany materiał. Przedmiotem zainteresowania pierwszej z nich były zatem włoskie przekłady polskiej literatury dla dzieci i młodzieży, drugiej – polskie przekłady włoskiej literatury dla młodych odbiorców wydane do 1945 roku, a trzeciej – polskie przekłady literatury włoskiej wydane w latach 1945–2012. Zważywszy na odmiennosc kompetencji, każda z autorek przeprowadziła badania i opisała ich wyniki z innego punktu widzenia i za pomocą innych narzędzi. Tę niejednorodność *Woźniak* przedstawiła we wstępie jako atut, pisząc, że „wzbogaca perspektywę badawczą i otwiera ją na nowe horyzonty refleksji” (s. 7). Mimo wszystko można jednak żałować, że autorki nie pokusiły się o wspólną analizę każdej z części materiału z trzech różnych punktów widzenia i z zastosowaniem różnych narzędzi badawczych. Uzyskany obraz byłby wtedy pełniejszy, a jednocześnie bardziej spójny.

Oprócz krótkiego wstępu, indeksu nazwisk i informacji o autorkach, książka składa się z sześciu rozdziałów, z których trzy pierwsze są autorstwa *Woźniak*, dwa kolejne – *Biernackiej-Licznar*, i ostatni – *Staniów*.

Rozdział pierwszy, „Z ziemi włoskiej do Polski i (rzadziej) z ziemi polskiej do Włoch”, stanowi zarówno rodzaj wprowadzenia do całej książki, jak i zestawu konkluzji. *Woźniak* przedstawia najpierw zarys anglo-, włosko- i polskojęzycznych badań nad przekładem dla dzieci i młodzieży, słusznie odnotowując dominację prac anglojęzycznych i anglocentrycznych w tej dziedzinie oraz fragmentaryczny charakter analiz włosko- i polskojęzycznych. Autorka sytuuje na tym tle badania własne i współautorek, podkreślając ich przekrojowy charakter, jako że ich przedmiotem jest cała wydana w formie książek literatura dla dzieci i młodzieży tłumaczona z polskiego na włoski i z włoskiego na polski.

Woźniak przedstawia następnie potrójny cel, który chciały zrealizować badaczki: (1) stworzenie siatki problemowej pozwalającej na wszechstronną analizę recepcji jednej „małej” literatury w polisystemie innej „małej” literatury; (2) sprawdzenie skuteczności i kompletności wypracowanej siatki badawczej jako narzędzia analizy; (3) odkrycie podobieństw i różnic w mechanizmach recepcji przekładów w dwóch peryferyjnych systemach literatury dziecięcej (s. 18–19).

Woźniak przedstawia też niektóre problemy napotkane podczas realizacji pierwszego etapu pracy – tworzenia bazy bibliograficznej, która była punktem wyjścia do dalszych analiz, oraz sygnalizuje wątpliwości związane z definicją niektórych pojęć podstawowych. Do tych ostatnich wrócę jeszcze w dalszej części niniejszego omówienia, podobnie jak do przedmiotu badań, który nie został zdefiniowany w tym rozdziale (ani nigdzie indziej).

Oprócz tych elementów, typowych dla wstępu, w rozdziale zawarto też elementy podsumowania całej książki, w szczególności porównanie obu kierunków wymiany literackiej między Polską i Włochami (do tego również wrócę później). Autorka rozdziału omawia też pokrótce losy największych polskich i włoskich „hitów eksportowych” (w Polsce *Serce De Amicisa* i *Pinokio* Collodiego, a we Włoszech adaptacje dla dzieci i młodzieży powieści *Quo Vadis?* Sienkiewicza), zwraca uwagę na spore przesunięcia czasowe między datą wydania niektórych oryginałów i ich przekładów, zastanawia się nad ich przyczynami, a wreszcie sygnalizuje kwestie związane z postaciami tłumaczy, ich strategiami oraz jakością przekładów.

Niejednorodny charakter rozdziału wynika ze struktury książki, w której nie ma końcowej części podsumowującej. Lektura tej części – syntetycznie przedstawiającej ogrom informacji bez wyraźnego podziału na podrozdziały – jest bardzo interesująca, ale też czasem dość trudna.

W rozdziałach drugim, czwartym i szóstym, będących, jak już wspomniałam, trzema niezależnymi szkicami, autorki opisują kolejne etapy polsko-włoskiej wymiany przekładowej w dziedzinie literatury dla młodego odbiorcy, z dużą swobodą poruszając się po badanym obszarze, co świadczy o dogłębnej znajomości obu literatur. Wybierają i przedstawiają, zachowując porządek chronologiczny, książki najczęściej wydawane w kraju docelowym, najważniejsze lub najciekawsze, odmalowując przed oczami czytelnika trzy panoramy dwóch literatur tłumaczonych. Sygnalizują też przypadki nieobecności niektórych autorów, na przykład Janusza Korczaka, który doczekał się we Włoszech zaledwie trzech nieudanych wydań w drugiej

połowie XX i na początku XXI wieku i pozostaje tam niemal nieznaną, również jako pedagog (s. 99–100).

Rozdział drugi, „Mapa (nie)obecności”, poświęcony jest włoskim przekładom polskiej literatury dla dzieci i młodzieży. Woźniak najpierw przedstawia historię obecności przekładów dla młodych odbiorców we Włoszech i ich ogromny wpływ na kształtowanie się włoskiej literatury dla dzieci i młodzieży, co jest zresztą charakterystyczne dla literatur peryferyjnych. Następnie ukazuje ogólnie obecność – a raczej „pseudoobecność” (s. 71) – polskiej literatury dla dorosłych we Włoszech, porównując ją do „tajemniczego podwodnego archipelagu dostępnego jedynie nielicznym wtajemniczonym, z którego wyłaniają się, niczym pojedyncze wyspy, nazwiska kilku pisarzy znanych nieco szerszej publiczności” (s. 71).

Przedstawwszy ten szeroki kontekst, autorka przechodzi do historii obecności polskiej literatury dziecięco-młodzieżowej, która była i jest dla Włochów „czystą abstrakcją” (s. 64). Z jej badań wynika, że zarówno przed drugą wojną, jak i po niej najczęściej wydawanym we Włoszech polskim pisarzem dla dzieci i młodzieży był Henryk Sienkiewicz. Paradoksalnie jego najpopularniejszą we Włoszech powieścią, publikowaną dla dzieci i młodzieży oraz przez tę grupę faktycznie czytana, nie jest *W pustyni i w puszczy*, lecz *Quo vadis?*, „prawdziwy bestseller początku XX wieku, jeden z największych włoskich sukcesów wydawniczych w historii” (s. 72). Choć ta napisana dla dorosłych powieść również w Polsce doczekała się w okresie pozytywizmu licznych adaptacji „dla dzieci i ludu” (zob. Zakrzewski 1966), to jednak we Włoszech – co sygnalizuje Woźniak – na skutek popularności adaptacji przeznaczonych dla młodych czytelników zaczęła być po drugiej wojnie światowej postrzegana niemal wyłącznie jako młodzieżowa, czego przejawem był zwyczaj zamieszczania ilustracji nawet w wydaniach przekładów w miarę kompletnych i nieocenzurowanych. Oprócz Sienkiewicza we Włoszech przed wojną publikowano przekłady utworów Marii Konopnickiej czy Wacława Sieroszewskiego, a po wojnie – Janusza Korczaka, Jana Brzechwy, Aleksandra Kamińskiego, Ireny Jurgielewiczowej, Aliny i Czesława Centkiewiczów, Hanny Ożogowskiej i kilku autorów najnowszych, na przykład Grzegorza Kasdepke czy Tomka Tryzny.

Ostatnia część rozdziału jest poświęcona bajkom, baśniom i legendom polskim we Włoszech. Woźniak brała pod uwagę zarówno przekłady, dokonane niekoniecznie bezpośrednio z polskiego, jak i utwory napisane po włosku na podstawie polskich tekstów. Po analizie, między innymi, pod kątem zachowania cech narodowych, stwierdza, że włoskie wersje zostały

ich pozbawione niemal całkowicie i dlatego w żaden sposób nie przyczyniają się do pogłębienia znajomości kultury polskiej przez Włochów.

W rozdziałach 4 i 6 został opisany odwrotny kierunek kontaktów przekładowych, czyli polskie tłumaczenia włoskiej literatury dla dzieci i młodzieży. W pierwszym z nich mowa jest, jak mówi tytuł, „[o] historii przekładów włoskiej literatury dla dzieci na język polski do roku 1945”. Data początkowa nie jest wskazana, jednak najdawniejsze polskie wydanie włoskiego utworu dla dzieci i młodzieży odnotowane w bibliografii powiązanej z rozdziałem pochodzi z drugiej połowy XVIII wieku. Biernacka-Licznar najpierw przedstawia początki włoskiej literatury dla młodych odbiorców, by następnie przejść do autorów włoskich, których utwory wydano w Polsce do zakończenia drugiej wojny światowej. Byli to przede wszystkim Edmondo De Amicis, którego *Serce* było najczęściej wydawaną w okresie międzywojennym powieścią włoską, Carlo Collodi, którego *Pinocchio* nie był jeszcze wtedy zbyt znany, klasyk włoskiej literatury przygodowej Emilio Salgari, Giuseppe Fanciulli, Vamba (właśc. Bertelli Luigi) i grupa jego naśladowców.

Dalszy ciąg obecności włoskiej literatury dla dzieci i młodzieży w Polsce przedstawia Staniów w rozdziale 6 „A jednak Pinokio! O literaturze włoskiej dla dzieci w Polsce w latach 1945–2012”. Z jej badań wynika, że tuż po wojnie publikowane były w zasadzie niemal wyłącznie wznowienia przedwojennych przekładów *Serca* De Amicisa i *Pinokia* Collodiego. W latach 50. XX wieku do włoskich autorów wydawanych w Polsce dołączyli „poprawni politycznie” Marcello Argilli i Gianni Rodari, a w latach 60. i 70. – Italo Calvino i jego *Baśnie włoskie*. Kolejne dwudziestolecie z punktu widzenia obecności literatury włoskiej Staniów określa mianem „sennego” – wydawano wówczas tylko bezpieczne wznowienia (Collodiego, De Amicisa, Rodariego, a pod koniec lat 80. także zapomnianego od końca drugiej wojny Salgariego). Za to od lat dziewięćdziesiątych XX wieku wzrasta liczba publikowanych przekładów z włoskiego. *Pinokio* doczekał się wtedy licznych nowych tłumaczeń (choć różnie przedstawiała się sprawa ich jakości), pojawiły się też przekłady książek „pinokoidalnych” (s. 244), skierowanych do młodszych dzieci. Wznawiano *Serce* De Amicisa, ukazały się też – w nowych przekładach – książki Rodariego. Od 2006 roku bardzo chętnie wydawany jest współczesny włoski autor książek przygodowych i *fantasy* – Pierdomenico Baccalario, a różne mniejsze, czasem niszowe wydawnictwa proponują utrzymane w nowoczesnej stylistyce polskie wydania innych autorów współczesnych (np. Isa Tuttino Vercelloni, Emiliano

Di Marco, Giovanna Zoboli). Liczne są też publikacje książek z przygodami bohaterów znanych z innych mediów (Ben 10). Ostatnią część rozdziału Staniów poświęca polskim inspiracjom twórczością włoskich autorów i nawiązaniom do niej (na przykład *Kichuś majstra Lepigliny* Janiny Poraźńskiej, zwany „polskim Pinokiem”).

Rozdziały trzeci i piąty to bibliografie, odpowiednio, przekładów polskiej literatury dla dzieci i młodzieży we Włoszech i przekładów włoskiej literatury dla dzieci i młodzieży wydanych w Polsce do roku 1945. Każdą z nich poprzedza część wprowadzająca i kończy indeks nazwisk tłumaczy i adaptatorów. Już po opublikowaniu książki w sieci ukazała się *Bibliografia edycji dla dzieci tłumaczonych z języka włoskiego na język polski wydanych w latach 1945–2012*², przygotowana przez wszystkie trzy badaczki.

Pracując nad swoimi bibliografiami, autorki uzupełniły dane dostępne w katalogach bibliotecznych, skorygowały zawarte w nich nieścisłości i błędy, dotarły też do pozycji trudno dostępnych, czasem nieodnotowanych w żadnych zestawieniach. Użyteczność opracowanych w ten sposób bibliografii jest oczywista – zebrane w nich dane będą zapewne nie raz wykorzystywane do różnych badań w dziedzinie literatury włoskiej, polskiej, dziecięcej czy tłumaczonej.

Mam jednak dwie uwagi. Po pierwsze, z punktu widzenia czytelnika byłoby wygodniej, gdyby obie bibliografie polskich tłumaczeń zostały scalone. Ułatwiłoby to śledzenie polskich losów poszczególnych autorów, czy wybranych tytułów ich książek. Po drugie, zaskakujące jest to, że same autorki nie zawsze wykorzystują własne bibliografie. Staniów na przykład, jako źródło danych dotyczących udziału przekładów wydanych po roku 1990 w całości powojennych przekładów dla dzieci z języka włoskiego wskazuje nie opracowaną przez siebie i współautorki bibliografię, lecz „szacunkowe obliczenia oparte na rejestracji bibliografii narodowej” (s. 242), które są – jak sama pisze – niepełne ze względu na uchylanie się wielu wydawców od przekazania egzemplarza obowiązkowego. Brakuje też we wszystkich trzech studiach choćby podstawowych danych, dotyczących, na przykład, liczby wydanych tytułów, autorów, przekładów w obu krajach w poszczególnych latach.

Postawione w rozdziale wstępnym cele zostały zrealizowane. Porównanie dwóch kierunków wymiany przekładowej przeprowadziła – jak już

---

² Dostęp online: <http://www.marszalek.com.pl/italicawratislaviensia/bld/3.pdf> (dostęp: 30.10.2015).

wspominałam – Woźniak w rozdziale pierwszym. Autorka zwraca uwagę na znaczną asymetrię między sytuacją przekładów z włoskiego w Polsce i sytuacją przekładów z polskiego we Włoszech. O ile polskie przekłady dają przybliżony obraz włoskiej literatury dla dzieci i młodzieży, która od XIX wieku była stale obecna na polskim rynku, o tyle nieliczne i przypadkowe włoskie przekłady polskich książek dla młodych odbiorców nie są w żaden sposób reprezentatywne dla całej polskiej literatury i nie układają się w spójną całość (s. 24). Choć autorki nie przedstawiają żadnych danych liczbowych (o czym już wspominałam), to o tej dysproporcji świadczy też dobitnie nawet pobieżne porównanie objętości bibliografii przekładów w obu kierunkach. Sprawdziłam, że przekłady na język włoski to zaledwie dziewięć stron, podczas gdy tłumaczenia na język polski zajmują ponad 42 strony. Jeżeli przyjąć, jak to pisze Woźniak, że są to dwie literatury „małe”, to interesujące byłoby przebadanie przyczyn tak dużej dysproporcji.

Zaproponowana na podstawie przeprowadzonych badań siatka problematyczna uwzględnia liczne zagadnienia badawcze, wokół których można ogniskować analizę importu literatury dla dzieci i młodzieży: (1) status przekładów z „małych” języków w stosunku do sytuacji tłumaczeń z „dużych” literatur; (2) reprezentatywność dokonanych przekładów w stosunku do całościowego dorobku literatury wyjściowej; (3) kryteria zaliczenia danych dzieł do kategorii utworów dla dzieci i młodzieży, różnice w klasyfikacji i ich źródła; (4) przesunięcia czasowe w wejściu do obiegu wydawniczego dzieł oryginalnych i ich przekładów oraz ich przyczyny; (5) status utworów oryginalnych i ich przekładów w obu polisystemach literackich; (6) kanały przenikania utworów z jednej literatury do drugiej; (7) czynniki pozatekstowe decydujące o wyborze utworów do tłumaczenia; (8) rola i status tłumaczy oraz ich wpływ na status przekładów; (9) jakość przekładów i strategie tłumaczeniowe dominujące w różnych epokach i kontekstach kulturowych (s. 19).

Aby potwierdzić użyteczność wypracowanej siatki problemowej jako narzędzia badawczego, autorki przebadaly włosko-polską wymianę przekładową pod kątem wielu z tych kwestii (głównie 2, 4, 5, ale też częściowo 6, 7, 8 i 9), nie wszystkich jednak – co otwarcie przyznają i co zasadniczo nie dziwi, zważywszy na ogrom materiału.

Zaskakuje jedynie zupełny brak uwagi dla zagadnienia trzeciego, czyli definicji literatury dla dzieci i młodzieży i problemów z nią związanych, ponieważ oznacza to brak definicji przedmiotu badań i brak sprecyzowanych kryteriów klasyfikowania utworów do sporządzonej przez autorki

bibliografii. Co więcej, w obu częściach poprzedzających bibliografię (bibliografia zamieszczona w sieci nie posiada takiej części), Woźniak i Biernacka-Licznar deklarują, że w większości przypadków identyfikacja i klasyfikacja utworów nie sprawiała większych problemów (s. 130 i 206). Kategoria literatury dla dzieci i młodzieży po takich konstatacjach może się jawić jako zrozumiała sama przez się i niebudząca wątpliwości. Jednak stoi to w sprzeczności z licznymi refleksjami i dyskusjami innych znawców przedmiotu (zob. np. Douglas 2008: 105, Nières-Chevrel 2009: 9, Hunt 2011: 42–47, Reynolds 2011: 1–3, Pederzoli 2012: 29–31), którzy już niemal zwyczajowo sygnalizują problemy związane z tym pojęciem, wyrażające się również na poziomie stosowanej terminologii (na temat problemów z tą ostatnią w językach polskim i francuskim zob. Paprocka 2010). Również konkretne przykłady oraz punktowe uwagi na temat definicji podane przez same autorki w omawianej książce pokazują, że kwestia ta nie jest wcale oczywista. Moje dalsze uwagi – będące próbą zrekonstruowania przyjętych do delimitacji przedmiotu badań kryteriów – nie mają na celu krytyki, lecz są przemyśleniami na ten bliski mi z uwagi na zainteresowania badawcze temat, dla których pożywką były analizy trzech badaczek i podane przez nie przykłady.

W ich studiach pojawiają się zatem – *implicite* – odwołania do różnych kryteriów pozwalających zaklasyfikować dany utwór jako należący do literatury dla dzieci i młodzieży. Woźniak sygnalizuje na przykład wątpliwości związane z utworami „czytanymi chętnie przez młodzież, ale niekoniecznie pierwotnie do niej adresowanymi” (s. 130), z czego można wywnioskować, że za utwory dla dzieci i młodzieży uważa te, które są do tej grupy czytelniczej adresowane. Jednocześnie jednak Biernacka-Licznar pisze, że „[w] odniesieniu do autorów z wieku osiemnastego, piszących z myślą o młodzieży powstała wątpliwość, czy zaliczyć te utwory do przekładów dla dzieci i młodzieży” (s. 208), co sugeruje, że inne kryterium może jednak interferować z kryterium adresata. Nie jest jednak wyjaśnione, dlaczego pojawiły się te wątpliwości.

Jeżeli przyjmując kryterium adresata za nadrzędne, to pojawia się z kolei nieoczywista w przypadku literatury tłumaczonej kwestia osoby adresującej komunikat literacki, a zatem tej, która ma moc, czy też możliwość, „deklarowania, że grupa złożona z dzieci i młodzieży jest zakładanym bezpośrednim odbiorcą komunikatu literackiego” (zob. Ewers 2009: 10). Ponieważ Woźniak mówi o utworach „pierwotnie adresowanych” do młodych odbiorców, wnioskujemy, że za takie osoby uznawani są wyłącznie autor i wydawca

oryginału (choć ich intencje też mogą się nie pokrywać), a nie wydawca przekładu. A zatem w przypadku rozbieżności dotyczących adresata utworu u wydawców oryginału i przekładu, głos decydujący przy klasyfikowaniu utworów oddaje się temu pierwszemu, a pierwszeństwo przyznaje kulturze oryginału, a nie kulturze przekładu (mimo że bibliografia dotyczy przekładów). Prymat ten widoczny jest też w stwierdzeniu Woźniak, że w przypadku utworów czytanych przez młodzież, choć pierwotnie adresowanych do dorosłych, „czynnikiem decydującym był kanał obiegu czytelniczego danej książki w Polsce” – czyli w kraju pochodzenia oryginału (s. 130).

Te wnioski potwierdzałyby to, że – jak to opisuje Woźniak (s. 130) – w bibliografii uwzględnione są niektóre powieści Wacława Sieroszewskiego, wydawane w Polsce dla młodzieży, choć ich włoskie przekłady kierowano do dorosłych. Również zgodnie z tą zasadą nie umieszczono w bibliografii włoskich przekładów tzw. małej trylogii Sienkiewicza (na którą składają się nowele *Hania*, *Stary sluga* i *Selim Mirza*), w Polsce kierowanej do dorosłych, mimo tego, że została ona wydana we Włoszech w ramach serii *per le signorine* (dla dziewcząt) (s. 130). Dlaczego jednak w takim razie do bibliografii zaklasyfikowane zostały skierowane do dzieci i młodzieży włoskie adaptacje i skróty *Quo vadis?*, utworu, który również nie był pisany przez Sienkiewicza z myślą o młodych odbiorcach, ani nie był w Polsce zasadniczo wydawany dla tej grupy czytelniczej? Woźniak pisze, że wzięła pod uwagę włoskie wydania tej powieści „wyraźnie akcentujące adres czytelniczy *per la gioventù* (dla młodzieży) oraz skróty i adaptacje dokonane z myślą o młodych odbiorcach” (s. 130) – co oznacza, że wyjątkowo za decydujący został uznany status utworów w kulturze przekładu. Obie sytuacje – przekładów *Quo vadis?* i „małej trylogii” – są jednak identyczne, zasadne jest zatem pytanie, dlaczego jedne są w bibliografii (i w opartym na nim studium) uwzględnione, a inne nie?

Ogólnie można odnieść wrażenie, że autorki – nie werbalizując tego – postrzegają kwestię przynależności do literatury dla dzieci i młodzieży nie w kategoriach arystotelesowskich warunków koniecznych i wystarczających, lecz raczej w kategoriach wittgensteinowskich podobieństw rodzinnych, wśród których pojawiają się: czytelnik zamierzony przez autora oryginału, przez wydawcę oryginału, ale też czasem przez wydawcę przekładu, uznanie pisarza za pisarza „dziecięco-młodzieżowego” w kulturze oryginału, ale też czasem w kulturze przekładu, kanał obiegu czytelniczego w kulturze oryginału, ale też czasem w kulturze przekładu. Takie podejście idzie poniekąd w parze z postrzeganiem przynależności do kategorii przekładu w taki właśnie sposób

przez Gideona Toury'ego³. Zważywszy na złożoność i charakter opisywanej materii, takie podejście jest – w pewnym sensie – uzasadnione, bo pozwala nie utknąć na etapie definicji i delimitacji literatury dla dzieci i młodzieży, a jednocześnie nie zubożyć nadmiernie przedmiotu, wytyczając pospiesznie zbyt proste cięcia. Jednak być może dobrze by było zastosować w przypadku utworów „wątpliwych” bardziej jednorodną strategię, na przykład uwzględnić je wszystkie w bibliografii – po opatrzeniu stosowną adnotacją.

Kwestią zasługującą na podkreślenie są celne uwagi badaczek dotyczące problemów związanych z płynnością granic pojęć podstawowych, takich jak „literatura”, „przekład” i „włoskość”. Pierwsze z nich staje pod znakiem zapytania w odniesieniu do niektórych publikacji dla dzieci i młodzieży, na przykład książeczek dla najmłodszych, w których centralne miejsce zajmuje ilustracja, albo niektóre publikacje multi- lub transmedialne, które rozpowszechniły się na rynku wydawniczym od lat 90. W przypadku tych ostatnich, jak zauważa Woźniak, „(...) właściwsze byłoby chyba mówienie o produkcie księgarskim niż o literaturze” (p. 24). Obok znanych już pojęć produkt totalny (Zajac 2000: 163–164, 2006: 13–14) i *poly-exploitation* (Ferrier 2006), termin zaproponowany przez autorkę bardzo trafnie oddaje jedną z wielu twarzy współczesnej kultury dziecięco-młodzieżowej.

Woźniak zauważa następnie, że skoro pojęcie literatury okazuje się problematyczne, to również pojęcie przekładu się takim staje (p. 21), bo zasadne jest pytanie, czy można jeszcze mówić o przekładzie (a przynajmniej o przekładzie międzyjęzykowym) tam, gdzie nie ma tekstu. Granice między tym, co oryginalne, tłumaczone i adaptowane okazują się bardzo niepewne również w przypadku włoskich wydań polskich baśni i legend (s. 131).

I wreszcie pojęcie włoskości (s. 23) również traci czasem swoją ostrość. Dzieje się tak na przykład w przypadku dwóch serii magazynów komiksowych pochodzenia włoskiego, *W.I.T.C.H* i *Winx*, tworzonych z elementów importowanych i oryginalnych. Podobnie rzecz się ma zapewne i z pojęciem polskości, o którym Woźniak nie wspomina, bo zajmuje się odwrotnym kierunkiem wymiany przekładowej.

Wszystkie te uwagi dotyczące problemów z definicją i delimitacją pojęć podstawowych są istotne, bo pozwalają zrozumieć złożoność opisywanych

---

³ „przekład nie jest działalnością o jednorodnym charakterze. Dowiemy się o nim dużo więcej, traktując go jako zbiór zjawisk, które łączy Wittgensteinowskie rodzinne podobieństwo. (...) nie ma jednej cechy, która byłaby wspólna wszystkim przekładom, we wszystkich kulturach, niegdyś, teraz i w przyszłości” (Toury 2012: 69).

zjawisk i dowodzą, że traktowanie ich jako oczywistych jest niesłuszne. Żałować jedynie można, że te kwestie nie stanowią przedmiotu bardziej systematycznej analizy, co jednak nie może stanowić zarzutu, zważywszy na postawione inne cele badań.

Literatura dla dzieci i młodzieży długo była, a czasem wciąż jeszcze jest traktowana jak „Kopciuszek literatury”⁴, a jej przekład – jako działalność sytuująca się na jej marginesie – jak „Kopciuszek Kopciuszków”. Stawiając w centrum zainteresowań wymianę przekładową między dwiema literaturami peryferyjnymi, badaczki udowodniły, że w pełni zasługują one na zainteresowanie zarówno specjalistów, przede wszystkim przekładoznawców, literaturoznawców i bibliotekoznawców, jak i – ze względu na przystępny sposób pisania – innych osób zainteresowanych literaturą dla młodych odbiorców i jej przekładem. Największą zaletą przedstawionych w omawianej publikacji badań jest ich przekrojowy – czy też panoramiczny – charakter: czytelnik może prześledzić losy badanych literatur od początku do czasów obecnych. Książkę czyta się z prawdziwą przyjemnością, autorki potrafiły ukazać historię obecności obu literatur i mechanizmy transferu między nimi w sposób zajmujący i zwięzły, a oparcie się na rzetelnie sporządzonych bibliografiach gwarantuje wiarygodność opisów.

Bibliografia

- Borodo M. 2006. *Children's Literature Translation Studies? – zarys badań nad literaturą dziecięcą w przekładzie*, „Przekładaniec” 16, 12–23.
- Douglas V. 2008. *Comment définir la littérature pour la jeunesse, ou le paradoxe insoluble*, w: I. Cani, N. Chabrol-Gagne, C. d’Humières (ed.), *Devenir adulte et rester enfant ? Relire les productions pour la jeunesse*, Clermont-Ferrand: Presses de l’Université Blaise Pascal.
- Du-Nour M. 1995. *Retranslation of Children's Books as Evidence of Changes of Norms*, „Target” 7(2), 327–346.
- Dymel-Trzebiatowska H. 2014. *Translatoryka literatury dziecięcej. Analiza przekładu utworów Astrid Lindgren na język polski*, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Even-Zohar I. 1990. *Polysystem Studies* [= Poetics Today 11:1], Durham: Duke University.
- 2000 [1978]. *The Position of Translated Literature Within the Literary Polysystem*, w: L. Venuti (ed.), *The Translation Studies Reader*, London–New York: Routledge, 192–197.

---

⁴ Według Krystyny Kuliczkowskiej (1956: 200) tego określenia użyła jako pierwsza Wanda Grodzieńska w 1951 roku. Monika Woźniak przywołuje je na s. 9.

- Ewers H.-H. 2009. *Fundamental Concepts of Children's Literature Research. Literary and Sociological Approaches*, New York–Abingdon: Routledge.
- Ferrier B. 2006. *Les novélisations pour la jeunesse: Reformulations littéraires du cinéma ou reformulations cinématographiques de la littérature ?*, „Fabula LHT” 2, <http://www.fabula.org/lht/2/Ferrier.html> (dostęp: 30.10.2015).
- Hunt P. 2011. *Children's Literature*, w: P. Nel, L. Paul (eds.), *Keywords for Children's Literature*, London–New York: New York University Press, 42–47.
- Kruger H. 2012. *Postcolonial Polysystems. The Production and Reception of Translated Children's Literature in South Africa*, Amsterdam: John Benjamins.
- 2011. *Postcolonial Polysystems. Perceptions of Norms in the Translation of Children's Literature in South Africa*. „The Translator” 17(1), 105–136.
- Kuliczewska K. 1956. *Quelques remarques sur la littérature pour les enfants et la jeunesse en Pologne*. „Enfance” 9(3), http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/enfan_0013-7545_1956_num_9_3_1544 (dostęp: 30.10.2015).
- Nières-Chevrel I. 2009. *Introduction à la littérature de jeunesse*, Paris: Didier Jeunesse.
- Paprocka N. 2010. *La littérature pour jeunes lecteurs: Problèmes terminologiques liés au nom du domaine en polonais et en français*. „Romanica Wratislaviensia” 57, 59–81.
- Pederzoli R. 2012. *La traduction de la littérature d'enfance et de jeunesse et le dilemme du destinataire*, Brussels: Peter Lang.
- Reynolds K. 2011. *Children's Literature. A Very Short Introduction*, Oxford: Oxford University Press.
- Shavit Z. 1981. *Translation of Children's Literature as a Function of Its Position in the Literary Polysystem*. „Poetics Today” 2(4), 171–179.
- 1986. *Poetics of Children's Literature*, Ateny: University of Georgia Press.
- Szymańska I. 2014. *Przekłady polemiczne w literaturze dziecięcej*. „Rocznik Przekładoznawczy” 9, 193–208.
- Toury G. 2012. *Translation Studies – and Beyond. Revised Edition*, Amsterdam: John Benjamins.
- Zajac M. 2000. *Promocja książki dziecięcej. Podręcznik akademicki*, Warszawa: Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich.
- 2006. *Raport o książce dla dzieci i młodzieży*, Warszawa: Biblioteka Analiz.
- Zakrzewski B. 1966. *Sienkiewicz dla maluczkich*. „Pamiętnik Literacki” 57(3), 159–198.